

Hylätyt, vainotut ja orjuutetut

Ville Vuolanto

Lasten hylkääminen Rooman valtakunnassa

Viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana lasten hylkäämisen määrittely, sen demografiset vaikutukset sekä kristinuskon mahdollisesti mukanaan tuomat muutokset ovat olleet jatkuvan tieteellisen väittelyn kohteena antiikin perhe- ja oikeushistorioitsijoiden keskuudessa. Artikkelissa tarkastellaan paitsi lasten hylkäämisen historiaa, myös yleisemmin vanhempien aikojen sosiaalishistorian tutkimuksen menetelmällisiä ongelmia.

Perhesuunnittelua on harjoitettu kautta historian, vaikka keinojen valikoima onkin vasta viimeisen vajaan sadan vuoden aikana merkittävästi laajentunut luotettavien ehkäisyvälineiden myötä. Vaikka antiikin Roomassa tunnettiin ja käytettiin hedelmöittymistä haittaavia menetelmiä estämään raskauksia, ja myös abortti kuului perhesuunnittelun keinovalikoimaan, näiden vaikutus perhetasolla ja demografian suhteen vaikuttaa olleen melko vähäinen. Ensinnäkin, jos käytetyt ehkäisy menetelmät (kuten loitsut ja yrtit) ylipäänsä toimivat, niiden tunnettuus naisten keskuudessa vaikuttaa olleen huono. Toiseksi, ehkäisyä ja aborttia pidettiin naiselle hyvin vaarallisina ja moraalisesti arveluttavina.¹ Sekä

perinteisen roomalaisen että kristillisen käsityksen mukaan avioliitto oli nimenomaan lasten synnyttämistä varten, joten lapsiluvun rajoittaminen oli vastoin avioliiton perusajatusta.² Näissä oloissa perhesuunnittelun keinoiksi jäivät lähinnä pidättyvyys ja keskeytetty yhdyntä – tai lapsen jo synnyttyä lapsenmurha ja lapsen hylkääminen.

Lastenmurhista on hajanaista tietoa käytännössä kaikista yhteiskunnista, niin antiikista kuin nykyajan Suomestakin. Kuitenkaan näyttöä siitä, että lastenmurhilla olisi ollut antiikin maailmassa merkittävää vaikutusta perhestrategioiden tai demografian suhteen ei ole.³ Sen si-

1. Abortista: Konstantinos Kapparis (2002) *Abortion in the Ancient World*, London: Duckworth; Yrtit ja rohteet: John M. Riddle (1992) *Contraception and Abortion from the Ancient World to the Renaissance*, Cambridge (Mass.): Harvard University Press, Cambridge (MA), joka ehkä yliarvioi ehkäisy menetelmien tehoa (Vrt. Kapparis (2002) 7, 12–32). Rytmimenetelmän idea tunnettiin, mutta hedelmällisin aika ymmärrettiin väärin (Susan Treggiari (1991) *Roman Marriage. Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Oxford: Clarendon Press, 406). Perhesuunnittelusta laajemmin ks. Beryl Rawson (2003) *Children and Childhood in Roman Italy*. Oxford: Oxford University Press, 114–116.

2. Lapset avioliiton *raison d'être*: ks. esim. Suzanne Dixon (1992) *The Roman Family*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 67–68; Ville Vuolanto (2008) *Family and Asceticism. Continuity Strategies in the Late Roman World*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto, 24–33 ja 194–206.

3. Walter Scheidel (2010) 'Greco-Roman Sex Ratios and Femicide in Comparative Perspective', *Princeton/Stanford Working Papers* (<http://www.princeton.edu/~pswpc/pdfs/scheidel/060701.pdf>, luettu 3.3.2011). Rawson (2003)

jaan lasten hylkääminen oli Rooman valtakunnassa laajalle levinnyt ja suhteellisen tavallinen toimintamalli. Vaikka hylättyjen lasten määrän arviointi onkin hyvin epävarmaa, jopa kriittisin viime aikojen arvio, kolme prosenttia vastasyntyneistä, tarkoittaisi noin yhtä hylättyä lasta kuutta äitiä kohti.⁴

Lähestyn lasten hylkäämistä kolmesta näkökulmasta: ensinnäkin, missä määrin lasten hylkääminen on käsitteellisesti ja sosiaalisesti yhdistettävissä lastenmurhaan; toiseksi, missä määrin lasten hylkäämiseen suhtautumisen ja sen käytäntöjen voi katsoa muuttuneen myöhäisantiikissa kristinuskon tulon myötä; ja kolmanneksi, mitä perusteita on olettaa, että vastasyntyneitä tyttöjä olisi hylätty enemmän kuin poikia. Näiden kolmen teeman avulla tarkastelen lasten hylkäämisen tutkimukseen liittyviä menetelmällisiä ongelmia. Yleisemmällä tasolla kyse on siitä, missä määrin tutkijoiden tekemät käsitelmääritykset ja ennakoasenteet vaikuttavat tutkimustuloksiin.

Viimeisen reilun kolmenkymmenen vuoden aikana Rooman valtakuntaan liittyvässä kan-

sainvälisessä tutkimuksessa lasten hylkääminen on ollut jatkuvan kiinnostuksen kohteena – kyseessä on ollut antiikin ja keskiajan perhehistorian piirissä yksi eniten keskustelua herättäneistä ilmiöistä.⁵ Lähtökohtana lasten hylkäämisen tarkastelussa ovat olleet väestölliset perustekijät, erityisesti korkea imeväis- ja lapsikuolleisuus. Arviolta hieman yli kolmannes lapsista kuoli alle viisivuotiaana.⁶ Lapsikuolleisuus onkin johtanut arveluihin, että vanhemmat eivät olisi uskaltaneet kiintyä lapsiinsa. Lloyd deMause esitti vuonna 1974, että lasten kasvatuksen suhteen antiikkia luonnehti lasten murhaaminen (johon hän tulkitsee vastasyntyneiden heitteillejätön sisältyvän) ja keskiaikaa lasten hylkääminen (joksi hän tulkitsee lasten kasvattamisen kotipiiriin ulkopuolella).⁷

Vaikka deMausen tulkinta on liioitteleva ja sen peruslähtökohdat on tutkimuksessa kumottu, ajatus lasten hylkäämisestä indikaattorina vaikeasti mitattavien asenteellisten muutosten suhteen on elänyt tutkimuksessa vahvasti. Roomalaisen lain tutkimuksen piirissä lakien suhteutumista lasten hylkäämiseen on käytetty hy-

114–115. Suomi: ks. Jaana Haapasalo & Sonja Petäjä (1999) 'Äidit lapsensa surmaajina', teoksessa Jaana Haapasalo (toim.) *Väkivallan kierre*, Helsinki: Tietosanoma, 127–161.

4. Arvio on karkea, ja perustuu oletukseen, että yksi hedelmällisessä iässä oleva nainen synnytti keskimäärin noin kuusi lasta: Walter Scheidel (1997) 'Quantifying the sources of slaves in the early Roman empire', *Journal of Roman Studies* 87, 159, 165–167. Ks. myös William V. Harris (1994) 'Child-exposure in the Roman Empire', *Journal of Roman Studies* 84, 17–18. John Boswellin arvio, 20–40% vastasyntyneistä, on seurausta hyvin inkluusiivisesta tavasta määrittellä hylkääminen (ks. alla): John Boswell (1988) *The Kindness of Strangers. The Abandonment of Children in Western Europe from Late Antiquity to the Renaissance*. London: Allen Lane, 132–137.

5. Judith Evans Grubbs (2010) 'Hidden in plain sight. *Expositi* in the community', teoksessa Véronique Dasen ja Thomas Späth (toim.) *Children, Memory & Family Identity in Roman Culture*, Oxford: Oxford University Press, 293; laajemmin Ville Vuolanto (2011) 'Infant Abandonment and the Christianization of Medieval Europe', teoksessa

Katariina Mustakallio & Christian Laes (toim.) *The Dark Side of Childhood in Late Antiquity and the Middle Ages*, Oxford: Oxbow, 4–11.

6. Tim Parkin (2010) 'Life cycle', teoksessa Mary Harlow & Ray Laurence (toim.) *A Cultural History of Childhood and Family and the Family. Volume 1: Antiquity*, Oxford: Berg, 110–113: 350 lasta tuhannesta elävänä syntyneestä. Nyky-Suomessa vastaava luku on tippunut sadasosaansa (3,4 lasta tuhannesta), ks. Helena Korpi (2010) 'Lapsikuolleisuuden väheneminen ilmentää yhteiskunnan muutosta ja kehitystasoa', *Tilastokeskuksen hyvinvointikatsaus* 2/2010 [Http://www.stat.fi/artikkelit/2010/art_2010-06-07_007.html, luettu 3.3.2011].

7. Lloyd deMause (1974) 'The Evolution of Childhood', teoksessa Lloyd deMause (toim.) *The History of Childhood*. New York: Psychohistory Press, 51–53. DeMause erottaa toisistaan vastasyntyneen jättämisen ilman hoitajaa (*exposure*), jonka hän määrittelee lapsenmurhaksi, ja jonkin verran vanhemman lapsen hylkäämisen (*abandonment*), joka käsittää lapsen imettäjälle antamisen, lasten myynnin, panttaamisen, pois antamisen, toisaalla hoidattamisen sekä kisällijärjestelyt.

väksi tutkittaessa lainsäädännön muutoksia ja mahdollisia ”vulgaarilainsäädännön” vaikutuksia perinteiseen roomalaiseen lainsäädäntöön. Kyseessä on ollut siis roomalaisen rikkumattoman vapaasyntyisyyden ihanteen sekä rajaamatoman isänvallan (*patria potestas*) murenemisen tarkastelu.⁸ Uusin lainsäädäntöön liittyvä tutkimus on luopunut olettamuksesta, jonka mukaan olisi mahdollista ikään kuin eristää jokin tietty historiallinen puhtaan roomalaisen lainsäädännön vaihe, johon sitten myöhemmin olisivat vaikuttaneet erilaiset paikalliset lainsäädäntöperinteet. Sen sijaan kiinnostus on kohdistunut kristinuskon mahdolliseen vaikutukseen lainsäädäntöön 300-luvulta alkaen.⁹ Vastaavasti sosiaali- ja aatehistoriallisen tutkimuksen piirissä lasten hylkääminen on noussut esiin pohdittaessa Rooman valtakunnan kristillistymistä. Koska varhaiskristilliset kirjoittajat selväsanaisesti tuomitsivat lasten hylkäämisen, on ajateltu, että kristinuskon nousu paransi lasten asemaa – tätä argumenttia on käytetty sekä tutkittaessa myöhäisantiikin kulttuurillisosiaalista muutosta että myöhemmin tarkasteltaessa kristinuskon leviämistä Pohjois-Eurooppaan.¹⁰ Sosiaalishistorian piirissä lasten hylkääminen on ollut yksi keskeisistä tutkimusjuonteista myös Rooman valtakunnan demografiaan liittyvissä tutkimuksissa. Kaksi tutkimuskysymystä on noussut ylitse muiden: hylättiinkö tyttölapsia merkittävästi enemmän kuin poikalapsia, ja kuinka suurta osaa uusien orjien tarpeesta hylätyt mutta kasvatettavaksi otetut lapset edustivat.¹¹ Sen sijaan lasten hylkäämistä on harvoin tarkasteltu perhedynamiikan ja perheiden strategioiden kautta, eikä useinkaan ole haettu vastausta siihen, mitä perheessä valtaa käyttävät vanhemmat ovat tavoitelleet hylkäämällä lapsiaan.¹²

Määrittelyt: lasten hylkääminen ja lastenmurha

Lasten hylkäämistä on vaikea tarkastella yhteiskunnallisessa kontekstissaan, jollei ensin määritellä, mitä sillä tarkoitetaan. Aiemmassa tutki-

muksessa se on kuitenkin ollut hyvin epäselvästi määritelty ilmiö: erityisesti lasten hylkäämisen ja lapsenmurhan välinen suhde on usein jäänyt problematisoimatta. Kyseiset ilmiöt on itsestään selvästi joko esitetty tietyssä sosiaalisessa kontekstissa vaihtoehtoina toisilleen tai sitten lasten hylkääminen on ymmärretty lastenmurhan alalajiksi – keinoksi tappaa epätoivottu lapsi. Toisaalta lasten hylkäämistä tutkittaessa eri lähdemateriaaliryhmien ajallisen runsauden vaih-

8. Ks. esim. Michael Memmer (1991) *‘Ad servitum ad lupanar... Ein Beitrag zur Rechtsstellung von Findelkindern nach römischem Recht – Unter besonderer Berücksichtigung von §§77, 98 Sententiae Syriacae’*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanische Abteilung* 108, 21–93; Maria Bianchi Fossati Vanzetti (1983) *‘Vendita ed esposizione degli infanti da Costantino a Giustiniano’*, *Studia et Documenta Historiae et Iuris* 49, 179–224.

9. Judith Evans Grubbs (2009) *‘Church, state, and children: Christian and imperial attitudes toward infant exposure in Late Antiquity’*, teoksessa Andrew Cain & Noel Lenski (toim.), *The Power of Religion in Late Antiquity*, London: Ashgate, 119–132; Joshua C. Tate (2008) *‘Christianity and the legal status of abandoned children in the Later Roman Empire’*, *Journal of Law and Religion* 24, 123–41.

10. Vuolanto (2011); tutkimuksia esim. Erkki Koskenniemi (2009) *The Exposure of Infants among Jews and Christians in Antiquity*, Sheffield: Phoenix Press; Cornelia B. Horn & John W. Martens (2009) *‘Let the Little Children Come to Me’: Childhood and Children in Early Christianity*, Washington DC: The Catholic University of America Press, 213–225; Lotta Mejsholm (2009) *Gränsland. Konstruktion av tidig barndom och begravningsritual vid tiden för kristnandet i Skandinavien. Occasional Papers in Archaeology* 44, Uppsala Universitet 71–102; Odd-Magne Bakke (2005) *When Children Became People. The Birth of Childhood in Early Christianity*, Minneapolis: Fortress Press, 110–139; Paula Purhonen (1999) *‘Kristinuskon saapumisesta Suomeen’*, *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 106, 152–155; Jenny Jochens (1995) *Women in Old Norse Society*, Ithaca: Cornell University Press, 85–93; Juha Pentikäinen, *‘Child abandonment as an indicator of Christianization in the Nordic Countries’*, teoksessa Tore Ahlback (toim.), *Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names*, Åbo: Donner Intitute, 72–91.

11. Sukupuolittuneisuudesta ks. alla. Orjien alkuperästä käydystä keskustelusta hyvä yhteenveto on Neil McKewon (2007) *The Invention of Ancient Slavery?* London: Duckworth, 124–140.

12. Ks. kuitenkin Evans Grubbs (2010).

Aviopari ja sylilapsi. Jos lapsi hylättiin, se tehtiin välittömästi syntymän jälkeen, ennen kuin lapsesta tuli sosiaalisesti perheensä jäsen. Sarkofagin kappale, Catacombe di San Sebastiano Fuori le Mure, Rooma. Kuva: Ville Vuolanto.

telu sekä niiden edustavuus tietyn sosiaaliluokan tai paikallisten sosiaalisten käytäntöjen suhteen on usein jäänyt tarkastelematta.

Lähden liikkeelle työmääritelmästä, jonka mukaan lasten hylkääminen on lasten vanhempien tekemä lasten heitteillejättö, joka pääsääntöisesti tapahtui ennen lapsen ottamista perheyhteisön jäseneksi esimerkiksi kasteen tai nimenannon kautta. Näin määriteltynä esimerkiksi lasten antaminen väliaikaisesti imettäjälle, lapsen lähettäminen töihin kodin ulkopuolelle tai kasvatettavaksi luostariin tai päivittäisen hoidon järjestäminen vanhemmista erossa ei ole hylkäämistä. Määritelmäni lähtee liikkeelle aikalaiskäsitteistä – sekä latinan sana *expositus* että kreikan *ekthesis* viittaavat lapseen, jonka vanhemmat ovat ”asettaneet ulos” (*ex-pono, ek-tithēmi*) toisten kasvatettavaksi.

Tällainen määritelmä poikkeaa yllättävästikin lasten hylkäämisen tutkimuksen vaikutushistorialtaan merkittävimmän tutkimuksen määritelmästä: John Boswell yhdistää lasten hylkäämiseen (*abandonment*) vastasyntyneiden heitteillejätön (*exposure*) lisäksi myös lasten myymisen, panttaamisen, kasvatiksi antamisen sekä lahjoittamisen luostariin.¹³ Boswellin mukaan lasten hylkääminen oli nimenomaan vaihtoehto lastenmurhalle.¹⁴ Boswellia on usein kritisoitu sekä hänen arviostaan ilmiön yleisyydestä

että lasten henkiinjäämismahdollisuuksien ylikorostamisesta. Kritisoijat eivät kuitenkaan ole ottaneet huomioon, että tulkintaerot pitkälle juontuvat eroista jo itse ilmiön määrittelyssä. Suurin osa Boswellin kanssa eri mieltä olleista tutkijoista pitää lasten hylkäämistä yhtenä lastenmurhaamisen keinona: lapset jätettiin syrjäisiin paikkoihin, tai jopa ”heitettiin kaduille, näännytettiin nälkään ja tukehduutettiin”.¹⁵

13. Boswell (1988) 24–26 (vastaavasti DeMause (1974) 32–35).

14. Boswell (1988) 42–44. Ero lastenmurhan ja lasten hylkäämisen välillä on nähty yllättävän harvoin. Ks. kuitenkin Mary Harlow & Ray Laurence (2002) *Growing Up and Growing Old in Ancient Rome: a Life Course Approach*, London & New York: Routledge, 39; Timothy S. Miller *The Orphans of Byzantium. Child welfare in the Christian Empire*. Washington DC: The Catholic University of America Press, erit. 161 ja 174, sekä Harris (1994) 10–11, joskin toisaalta Harrisin mukaan lasten hylkääminen oli yleisimpiä tapoja, ’joilla vastasyntyneitä tapettiin’ antiikissa (Harris (1994) 1–6).

15. Sitaatti: Yan Thomas, ‘Fathers as Citizens of Rome, Rome as a city of fathers (Second Century BC – Second Century AD)’, teoksessa André Burguiere *et al.* (toim.), *A History of the Family, Volume I: Distant Worlds, Ancient Worlds* 1996, 231; Myös mm. McKeown (2007) 124–125; Fanette Laubenheimer (2004) ‘La mort des tout petits dans l’Occident romain’, teoksessa Véronique Dasen (toim.) *Naissance et petite enfance dans l’Antiquité, Orbis Biblicus et Orientalis* 203, Fribourg: Academie Press, 296;

Sekä Boswellin kannalla olevien että häntä kritisoineiden tutkijoiden ongelmana on, että ilmiön tulkinta pohjautuu vanhempien tavoitteiden pitämiseen itsestään selvinä: toisten mukaan lapsiaan hylänneet vanhemmat toivoivat, että nämä saisivat paremman elämän; toisten mukaan toive oli, että lapset kuolisivat huomiota herättämättä. Harvoin on myöskään nostettu esiin kysymystä siitä, miten yhtenäisesti ilmiöstä voidaan kirjoittaa maantieteellisesti ja ajallisesti niinkin laajalla alueella kuin antiikin Rooma. Miten paikalliset traditiot ja käyttäytymisnormit vaikuttivat sosiaalisiin käytäntöihin ja siihen, miten nämä näyttäytyvät nykypäivän tutkijalle? Lasten hylkääminen voi tietyssä ajassa ja paikassa olla pienyhteisössä sosiaalisesti hyväksytty toimintamalli, jonka puitteissa lapsia ”kierrätettiin” ja luovutettiin kasvatettavaksi – anonyymisti ja ilman muodollisia sopimuksia – toiselle yhteisön jäsenelle. Nähtävästi juuri näin toimittiin laajalti myös Rooman valtakunnassa, ehkä suurimpia kaupunkeja lukuun ottamatta.¹⁶ Toisaalta taas lapsen hylkääminen saattoi olla häpeälliseksi katsottu tapa ja tarkoitti nimenomaan vastasyntyneen ”heittämistä pois” tai jopa viemistä erämaahan kuolemaan. Nämä kummatkin ilmiöt saattoivat esiintyä samassa ajassa ja paikassa yhtäaikaisesti, johtuen esimerkiksi perheiden yhteiskunnallisen ja taloudellisen aseman eroista tai lasten terveydentilasta.¹⁷ Missä määrin voidaan siis olettaa, että hylättyjen lasten kuolleisuus olisi ollut vakio suhteessa hylättyjen määrään?

Suurin ongelma lasten hylkäämisen tutkimuksessa ei kuitenkaan ole ollut erilaisten määrittelyjen vaihtelu tutkijasta riippuen, vaan se, että useimmissa tutkimuksissa määritelmiä ei ole edes pohdittu. Lasten hylkäämisen ja lastenmurhan erottaminen toisistaan tai näiden samaistaminen kuitenkin tuottaa aivan erilaisen *a priori* näkemyksen ilmiön demografisista vaikutuksista tai eettisistä ulottuvuuksista.

Ajallinen muutos: kristinuskon nousu ja tulkinnan tasot

Keskeinen ongelmakimppu tutkimuksessa on kysymys lasten hylkäämisen pitkän aikavälin vaihtelusta. Lasten hylkääminen on nähty aiheena, jonka avulla voidaan tutkia erityisesti yhteiskunnallisten asenteiden kristillistymistä – toisaalta taas yhteiskunnan kristillistymisen on katsottu vaikuttaneen lasten hylkäämiseen vahvasti ihmisten toiminnan tasolla. Perusväite on, että kristinuskon saadessa yhä enemmän jalansijaa myöhäisantiikin maailmassa olisi syntynyt uusi ajatus vastasyntyneen absoluuttisesta elämisen oikeudesta.¹⁸ Sekä antiikin että keskiajan tutkijoiden piirissä yleinen tulkintalinja onkin ollut nähdä lasten hylkääminen ohimenevänä ilmiönä joka vähitellen alkoi väistyä kristinuskon myötä. Useat keskiajan tutkijat ovat oletaneet antiikissa ja/tai esikristillisellä ajalla vallinneen hyvin korkean lasten hylkäämisprosentin, toisin kuin heidän tutkimusajanjaksollaan. Vastaavasti monet antiikintutkijat ovat väittäneet, että keskiajalla lapsia ei enää hylätty. Kristillisten kirjoittajien yhdenmukainen lasten hylkäämisen tuomitseva linja olisi vaikuttanut niin hylättyjen

Jean-Nicolas Corvisier (2002) 'L'état présent de la démographie historique antique: tentative de bilan', *Enfances. Bilan d'une décennie de recherche, Annales de démographie historique* 2001:2, 117; Harris (1994), 1–6.

16. Evans Grubbs (2010) 307–310. Ks. myös Suzanne Dixon (2000) 'The circulation of children in Roman society', teoksessa Michelle Corbier (toim.), *Adoption et fosterage*. Paris: De Boccard, 222–223 sekä Harris (1994) 9.

17. Ks. Vuolanto (2011).

18. Ks. Horn & Martens (2009) 222–225; Bakke (2005) 110–139; Koskenniemi (2009) 140 (jonka mukaan ajatus ei sinällään ole uusi, vaan lainaa juutalaisesta traditiosta); Christian Laes (2008) 'Learning from Silence. Disabled Children in Roman Antiquity', *Arctos* 42, 99; Michelle Corbier (2001) 'Child exposure and abandonment', teoksessa Suzanne Dixon (toim.) *Childhood, Class and Kin in the Roman world*. London and New York: Routledge, 57–58, 71–72.

lasten määrään kuin laajemminkin lasten asemaan yhteiskunnassa.¹⁹

Kansainvälinen keskustelu lasten hylkäämisen ja kristillistymisen suhteesta on erityisesti Juha Pentikäisen tutkimusten kautta ulottunut myös Pohjois-Euroopan historian tutkimukseen. Itse olen toisaalla analysoinut tätä ongelmakenttää erityisesti Islannin kristillistymisen kannalta.²⁰ Kuitenkin on syytä ottaa esille Pentikäisen argumentoinnin perusongelma, sillä hänen tutkimusotteellaan on vastineensa myöhäisantiikin tutkimuksen piirissä. Hän vertailee vasta kristillisenä aikana muotonsa saaneiden saagojen ja kansanrunouden mainintoja ”pakanuuden” ajan lasten hylkäämisestä kristillisen eliitin ideologis-normatiivisiin teksteihin, erityisesti lainsäädäntöön. Tältä pohjalta hän näkee selkeän muutoksen tapahtuneen kristinuskon myötä.²¹ Vastavasti myöhäisantiikin kulttuurillista ja sosiaalista muutosta tarkasteltaessa tutkimuksen ongelmana on ollut kysymys lähteiden edustavuudesta, ja lähteiden luonteen muuttumisesta. Antiikissa vasta kristillisen kulttuurin myötä syntyi tilanne, jossa kirjoittavan eliitin oli välttämätöntä laajassa mitassa kiinnittää huomiota alempien yhteiskuntaluokkien vähäosaisten jokapäiväiseen elämään: ennen kristillisen piispajärjestelmän ja siihen liittyvän saarnaamisen ja sielunhoito- ja opetusvelvollisuuden syntyä ei antiikin maailmassa voinut kehittyä sentyyppistä laajaa lähdeaineistomateriaalia kuin mitä myöhäisantiikin kristillinen saarna- ja traktaattikirjallisuus edustaa.

Lähdemateriaalin luonteen ajallinen muutos on johtanut monet tutkijat vertailemaan keskenään roomalaisen eliitin asenteita ja käsityksiä rahvaan toimintatavoista kristillisen eliitin normatiivisten näkemysten kanssa.²² Tästä on seurannut menetelmällinen ongelma, joka juontuu periaatteessa yhteismitattomien analyysitasojen rinnastamisesta keskenään. Näitä voidaan erottaa lasten hylkäämisen suhteen vähintäänkin kolme: Ensinnäkin tutkimuksen kohteena voi olla (eliitin) ideologia. Tässä yhteydessä se tar-

koittaa normatiivisten ja ideologisten teksteissä, kuten maallisen tai kirkon lainsäädännön tai eettis-filosofisten tutkielmien, ilmenevää suhtautumista lasten hylkäämiseen. Toiseksi tutkimus voi kohdistua asenteisiin tai laajemmin mentaliteettiin (eliitin tai kansan): miten ”kuvailuvissa” lähteissä (kuten kirjeissä, sananlaskuissa tai historiallisissa ja uskonnollisissa *exemplum*-tarinoissa) ilmiöön on suhtauduttu. Tutkimuksen kohteena voi tällöin olla se, minkälainen sosiaalinen leima liitetään lapsensa hylkäävään vanhempaan tai löytölapseen itseensä ja minkälaisia moraaliarvostelmia ilmiöön on liitetty. Kolmanneksi tutkimuskohteena voi olla arkielämän taso ja sen käyttäytymismallit: kuinka paljon lapsia hylättiin, mitä heille tapahtui ja mitä voidaan tietää hylkäämiseen johtaneista syistä?

19. Horn & Martens (2009) 251; Koskenniemi (2009) 152, 159; Bakke (2005) 149–151; Judith M. Gundry-Volf (2001) ‘The least and the greatest: Children in the New Testament’, teoksessa Marcia J. Bunge (toim.) *The Child in Christian Thought*, Grand Rapids: Eerdmans 2001, 33 (”Lasten hylkäämistä ... harjoitettiin käytännössä kaikilla sosiokulttuurisilla tasoilla Rooman valtakunnassa ... kolmesataaluvun lopulle asti”); Dixon (1992) 47, 122. Ks. myös Antti Arjava (1996) *Women and Law in Late Antiquity*, Oxford: Clarendon Press, 81 ja 166. Keskiajantutkijoista ks. Christian Krötzel (1989) ‘Parent-child relations in medieval Scandinavia according to Scandinavian miracle collections’, *Scandinavian Journal of History* 14:1, 28; Frances Gies & Joseph Gies (1987), *Marriage and Family in the Middle Ages*. New York etc.: Harper & Row, 27, 40, 60; Barbara Hanawalt (1986) *The Ties That Bound. Peasant families in Medieval England*. New York: Oxford University Press, 101, 172.

20. Vuolanto (2011) 11–15.

21. Pentikäinen (1990); Ks. myös Purhonen, (1999), 152–155 sekä Unto Salo, *Ihmisen jäljet Satakunnan maisemassa. Kulttuurimaiseman vuosituhanneet*, Helsinki: SKS 1997, 29–30. Salo ja Purhosen käsityksiä on kritisoinut Sirkku Pihlman: ‘Befolkningsexplosion vid ingången till historisk tid? Kunde tolknigen av materialet eventuellt vara en annan?’, *Aboa* 66–67 (2002–2003)[2004], 78–99.

22. Viime aikoina mm. Koskenniemi (2010) 144–159, Horn & Martens (2009) 213–225, Bakke (2005) 110–151. Näkökulmaa on kritisoinut myös Jan Frode Hatlen (2009) ‘Om barn i senantikken. Kommentar til Odd Magne Bakke’, *Historisk tidsskrift* [Norge] 88:1, 113–123.

Tavat, joilla asioista puhutaan ja kirjoitetaan, ovat tekoja jo itsessään ja vaikuttavat sosiaaliin todellisuuteen. Kuitenkaan se, että myöhäisantiikin kristilliset kirjoittajat vastustivat hylkäämistä, ei vielä ole todiste hylkäämisen vähentymisestä. Ensinnäkin, miksi saarnoissa olisi kritisoitu lasten hylkäämistä, jos sitä ei kuulijoiden keskuudessa esiintynyt? Toisen ja kolmannen vuosisadan apologeetit pyrkivät osoittamaan ei-kristilliselle valtaväestölle kristittyjen korkean moraalin sillä, että lasten hylkääminen on heille vieras toimintamalli.²³ Myöhäisantiikin kirjoittajat eivät kuitenkaan enää tehneet jakoa ”meihin” kristittyihin, jotka emme hylkää ja niihin ”toisiin”, ei-kristittyihin, jotka hylkäävät. Sen sijaan he kirjoittavat synnissä ja himoissaan elävistä ihmisistä, jotka hylkäävät lapsiaan peiteläkseen tekojaan. Samoin eräät kirkolliskokoukset puuttuivat lasten hylkäämiseen.²⁴ Hajanaisen lähteiden perusteella ei voida myöskään suoraan päätellä, että hylkääminen olisi harvinaistunut kristillistyneissä yhteiskunnissa. Lasten hylkäämistä kiistatta esiintyi paitsi varhaisella Rooman keisariajalla myös kautta keskiajan kristittyjenkin keskuudessa.²⁵

Tulkinnan eri tasojen sekoittuminen aiemmassa tutkimuksessa tulee selkeästi esille verrattaessa ei-kristillisen ja kristillisen eliitin moraalifilosofisia näkökantoja lasten hylkäämiseen: erotettaessa lasten hylkäämiseen suhtautumisessa normatiivisemmat filosofis-ideologiset tekstit asennetta tai mentaliteettia kuvailemaan pyrkivistä lähteistä kristinuskon tuoma ideologisen tason muutos ei enää näyttäydä itsestään selvänä. Eräät klassisen ajan kreikkalaiset filosofit, kuten Platon, tosin pitivät itsestään selvänä, että lasten hylkääminen olisi paras keino saavuttaa ihanneyhteiskunta, jossa elinkelvottomat hylätään. Kun perheen ihannelapsiluku tulisi täyteen, loput syntyvät vahvat lapset annettaisiin lapsettomille kasvatettaviksi.²⁶ Hellenistisessä filosofisessa keskustelussa lasten hylkääminen muodostui retoriseksi keinoksi korostaa oman filosofian eri puolia. Niinpä kerrotaan kyy-

nikkofilosofi Aristippoksen vastanneen, kun häntä syytettiin poikansa hylkäämisestä: ”Tiedän, että sylki lähtee meistä, samoin täit, ja kuitenkin hylkäämme ne hyödyttöminä.” Tämä ei luonnollisestikaan kuvaa yleisemmin kreikkalaisten hyväksyvää asennetta tai juridista oikeutta lapsen hylkäämiseen, vaan kynnikon ehdotonta maailmanhalveksuntaa – anekdootti viittaa pikemminkin lasten hylkäämisen luonnottomuuteen kuin sallivuuteen sitä kohtaan.²⁷ Lähempänä filosofian valtavirtaa hylkäämiseen viitataan toisin. Niinpä esimerkiksi 300-luvun eKr. merkittävin ateenalainen puhuja Isokrates paheksui lasten hylkäämistä rinnastaen sen murhaan.²⁸

Rooman keisarikaudelle tultaessa ja stoalaisuuden noustua kreikkalaisroomalaisen eliitin keskuudessa vallitsevaan asemaan lasten hylkäämiseen suhtauduttiin varsin yksiselitteisen tuomitsevasti. Plutarkhoksen vanhempia ymmärtävä mielipide oli maltillisemmasta päästä: lasten hylkääminen tosin oli luonnotonta, mutta jos vanhemmat olivat kovin köyhiä tai lapset heikkoja, ei vanhempia pitänyt tuomita. Musonius Rufus suhtautui asiaan selvästi tuomitse-

23. Justinos Marttyyri, *1 Apologia* 27.1–29.1; Tertullianus, *Ad Nationes* 1.15.4–5; Tertullianus, *Apologeticus* 9.6–7; Klemens Aleksandrialainen, *Stromateis* 2.18.92–93; laajemmin Koskeniemi (2009) 88–105.

24. Esim. Basileios Kesarealainen, *Epistula* 217.52; Gregorios Nyssalainen, *De Infantibus qui premature abripiuntur* 13; Gregorios Nyssalainen, *De Anima et Resurrectione* 140a–b; Augustinus, *De Nuptiis et concupiscentia* 1.15.17. Kirkolliskokouksista, ks. Koskeniemi (2009) 147–148.

25. Myöhäisantiikista, varhaiskeskiajasta ja Bysantista esim. Firmicus Maternus, *Mathesis* 7.2; Augustinus, *Epistula* 98.6; Miller (2003) 154–160 ja Boswell (1988) 199–223; Myöhäiskeskiajasta ja löytölastenkodeista Boswell (1988) 415–427.

26. Ks. esim. Platon, *Theaitetos* 160E–161A; Platon, *Leges* 11.923C ja 11.930D (kyse ei siis kuitenkaan ole lasten jättämisestä huolehtimatta). Ks. myös Laes (2008) 92–93.

27. Diogenes Laertios, *Vitae philosophorum* 2.81, vrt. de-Mause (1974) 26. Ks. myös Koskeniemi (2009) 138.

28. Isokrates, *Panathenaios* 121–122.

vammin.²⁹ Tosin, vaikka esikristillisen ajan eetikot ja filosofit hyökkäsivätkin lasten hylkäämistä vastaan, heidän mielipiteillään ei ollut kristillistä saarnaavaa väylää omien näkemystensä levittämiseksi laajemmalle.

Myös hellenistisen juutalaisuuden piirissä lasten hylkäämistä paheksuttiin – roomalaisilla oli jopa se (tosin väärä) käsitys, että juutalaiset eivät olisi lainkaan hylänneet lapsiaan. Jotkut hellenistiset juutalaiset, kuten Josefos, rinnastivat lasten hylkäämisen murhaan. Hieman lievempi oli Talmudissa esitetty näkemys, jonka mukaan Moosesen laki ei kieltänyt hylkäämistä, vaikka moraalinen velvollisuus omista lapsista huolehtimiseen oli, etenkin mikäli vanhemmat eivät eläneet köyhyydessä.³⁰

Onkin vaikea allekirjoittaa sitä usein esitettyä väitettä, että filosofisesti suuntautuneen eliitin suhtautuminen lasten hylkäämiseen olisi radikaalisti muuttunut siirryttäessä kristillisen eettisen normiston hallitsemaan aikaan.³¹ Jos ideologista muutosta etsitään, kyseessä on pikemminkin Rooman varhaisella keisariajalla tapahtunut mutta uskonnosta riippumaton kehityskulku. Vaikka ennen kristinuskon nousua vallitsevaksi ideologiaksi vanhempien oikeutta lastensa elämään ei pyritty ohjaamaan, hylkäämistä pidettiin kiistatta luonnottomana ja vääränä toimintamallina jo ajan filosofisesti sivistyneen roomalaisen eliitin piirissä. Tämä näkökulma lasten hylkäämiseen omaksuttiin myös kristillisessä kulttuurissa toisella vuosisadalla jKr.: oman lapsen hylkääminen kertoi väärästä suhtautumisesta lähimmäisiin ja seksuaalisuuteen. Varhaiset kristityt kirjoittajat omaksuivat myös stoalaisten käyttämän taktiikan käyttää lasten hylkäämistä esimerkkinä epämoraalisesta elämänsenteesta – ilmiöön viittaaminen oli kreikkalais-roomalaisessa kulttuuripiirissä käypä keino viitata yhteiseen eettiseen koodistoon.³² Sen ohella, että kristittyjen teologien mukaan lasten hylkääminen oli osoitus synnillisestä elämästä ja jopa verrattavissa murhaan, he liittivät siihen myös vastenmielisiä sivuilmiöitä. Äärimmäisin argumentti

oli, että pahaa-aavistamattomia isiä uhkasi indesti, koska hylättyjä lapsia, niin poikia kuin tyttöjäkin, päätyi iltaloihin.³³ Taustalla häällykuva Oidipuksesta, jonka onnettomuuksien alkusyy oli nimenomaan se, että hänet oli lapsena jätetty heitteille ja siten erotettu vanhemmitaan.

Myöhäisantiikin keisarit alkoivat rajoittaa lasten hylkäämistä, kirkko piti sitä synnillisenä, ja kummatkin tahot kannustivat ihmisiä huolehtimaan löytölapsista. Lasten hylkääminen ei ollut laitonta Rooman valtakunnassa ennen vuotta 374, jolloin keisarin nimissä annettu säädös edellytti, että ”jokainen elättäköön omat lapsensa”.³⁴ On todennäköistä, että myöhäisantiikissa tapahtunut lasten hylkäämisen kieltäminen johtui suoraan eräiden vaikutusvaltaisten kristittyjen toiminnasta ja vaikutuksesta lainsäädäntöön.³⁵ Tämän jälkeen lasten hylkäämiseen ei kuitenkaan puututtu kuin hyvin poikkeuksellisesti ja paikallisesti keskiajan maallisessa lain-

29. Plutarkhos, *De amore proliis* 5.497D-E; Epiktetos, *Diatribai* 1.23; Musonius Rufus, *Fragmenta* 15a ja 16. Katso myös Seneca, *Epistulae morales* 66.26–27 sekä Tacitus, *Germania* 19, jossa ihailaan germaaneja, jotka eivät lapsiaan hylkää.

30. Koskenniemi (2009) 15–87 on kattava ja tasapainoinen esitys juutalaisuudesta ja lasten hylkäämisestä antiikin maailmassa. Ks. myös Filon, *De Specialibus Legibus* 3.116; Josefos, *Apologia* 2.24; *Babylonialainen Talmud, Ketubboth* 49a–51a.

31. Vrt. alaviitteissä 18 ja 19 mainitut tutkijat.

32. Samoin Judith Evans Grubbs (1995) *Law and Family in Late Antiquity. The Emperor Constantine's Marriage Legislation*. Oxford: Clarendon Press, 70–71.

33. Ks. esim. Methodios Olymposlainen, *Symposion* 2.6.45; Tertullianus, *Apologeticus* 9.7; Klemens Aleksandrialainen, *Stromateis* 2.18; Basileios Kesarealainen, *Epistula* 217.52; Ambrosius, *Hexameron* 5.18.58–60; Augustinus, *De nuptiis et concupiscentia* 1.15.17; Inestinin vaara esim. Justinus Marttyyri, *I Apologia* 27; Klemens Aleksandrialainen, *Paedagogos* 3.3–4; Minucius Felix, *Octavius* 31; Tertullianus, *Ad Nationes* 1.16; Lactantius, *Institutiones* 6.20.

34. *Codex Iustinianus* 8.52.2: ”Unusquisque subolem suam nutriat [...]”. Ks. myös Justinuksen *Novella* 153 (541 jKr.).

35. Erityisesti Lactantiuksen: Evans Grubbs (2011) 29; Evans Grubbs (2009) 126–129.

säädännössä. Kirkollista kanonista lakia lasten hylkääminen kiinnosti lähinnä siksi että löytölapset oli kastettava ehdollisesti, siltä varalta, että näitä ei olisi jo kastettu.³⁶

Sosiaalinen todellisuus ja lapsen sukupuolen vaikutus hylkäämiseen

Myös lasten hylkäämisen syyt ovat herättäneet keskustelua tutkimuskirjallisuudessa: joidenkin lasten kohdalla kynnys tulla hylätyksi oli alempi kuin toisten. Ensinnäkin pahasti vammautuneita lapsia kuvattiin jopa hirviöiksi, ja heitä pidettiin varoituksina ja pahoina ennusmerkkeinä. Tällaisista lapsista saatettiin haluta päästä eroon. Toisin kuin aiempi tutkimus on esittänyt, vammaisten lasten hylkääminen ei kuitenkaan ollut systemaattista: vanhempiansa perheen jäsenenä eläneitä syntymävammaisia toki tunnetaan antiikista.³⁷ Epämääräisempi syy hylkäämiseen oli se, että lapsi havaittiin syntyessään kovin heikoksi. Tämä mainitaan usein antiikin eliitin kirjoituksissa. Tämän tyyppistä harkintaa saatettiin tehdä, mutta mistään systemaattisesta tarkastuksesta tarkkoine kriteereineen ei ollut kyse.³⁸ Arkipäiväisempi ja yleisempi syy hylkäämiseen näyttää olleen lapsen avioton syntyperä. Eräät tutkijat ovat jopa spekuloineet, että kenties lasten hylkääminen yleistyi antiikista keskiajalle siirryttäessä, jolloin kristinusko olisi tuonut mukanaan häpeän kulttuurin ja tämä uusi moraalinen johtanut avioliiton ulkopuolisten lasten hylkäämiseen yhä enemmän.³⁹ Systemaattista tämäkään ei ollut, sillä aviottomana syntyneitä lapsia mainitaan lähteissä vanhempiansa perheiden jäsenenä.

Silloin kun tietoa on todellisista tapauksista tai esimerkiksi lainsäädännön viittauksista hylkäämiseen, syynä yleisimmin mainitaan vanhempien taloudelliset vaikeudet ja köyhyys; erityisesti nälänhätien ja muiden kriisien laukaisema paikallinen hätätila on voinut näkyä lasten heitteille jättämisenä, kun näiden elättämiseen ja kasvattamiseen ei ole ollut varaa ja mahdollisuuksia.⁴⁰ Roomalaiset moralistit ja myöhemmin

kristilliset kirjoittajat myös syyttivät vanhempia kieroutuneesta mukavuudenhalusta ja erityisesti siitä, että nämä halusivat välttää omaisuutensa myöhemmän jakautumisen perinnönjaoissa useammille lapsille ja siksi hylkäsivät myöhemmin syntyneet. Siitä, tapahtuiko näin todella, ei ole näyttöä.⁴¹ Erikoistapauksena on mainittava orjien lapset. Näiden kohtalo oli isäntien, ei vanhempien, vallan tai mielivallan alla: omistajat saattoivat myydä tai hylätä orjalapsen vapaasti. Onkin mahdotonta arvioida, kuinka yleistä orjien lasten hylkääminen on ollut, todennäköisesti kuitenkin yleisempää kuin vapaasyntyisten.⁴²

Sukupuolen vaikutus lasten hylkäämiseen on ollut tutkimuskirjallisuudessa keskustelluimpia ilmiöön liittyviä teemoja, ja se on herättänyt mielenkiintoa sekä liittymäkohdissaan sukupuolihistoriaan että demografian tutkimukseen. Nykymaailmassa valikoivista aborteista ja lastenmurhista johtuvat sukupuolivivoumat erityisesti monissa Aasian maissa ovat nostaneet tämän teeman esiin.⁴³ Antiikin maailmaan liittyvässä

36. Nicolas Orme (2001) *Medieval Children*, New Haven and London: Yale University Press, 96 ja Boswell (1988) 292–293, 323–328, 331–335.

37. Laes (2008) 92–99; Vrt. Koskenniemen (2009) 64–68 yhteenveto aiemmasta tutkimuksesta.

38. Ks. esim. Soranos, *Gynaecologia* 2.6.10; Seneca, *De Ira* 1.15.1; Rawson (2003) 116–117.

39. Harris (1994) 5–6; Peter Garnsey, 'Child rearing in Ancient Italy', teoksessa David I. Kertzer & Richard P. Saller (toim.), *The Family in Italy from Antiquity to the Present*, New Haven & London: Yale University Press 1991, 50; Shulamit Shahar, *Childhood in the Middle Ages*. London & New York: Routledge 1990, 122–126.

40. Evans Grubbs (2011) 'The dynamics of infant abandonment: Motives, attitudes and (unintended) consequences', teoksessa Katariina Mustakallio & Christian Laes (toim.) *The Dark Side of Childhood in Late Antiquity and the Middle Ages*, Oxford: Oxbow, 24.

41. Ks. esim. Juvenalis, *Saturae* 6.591–597; Lactantius, *Institutiones* 6.20; Ambrosius, *Hexameron* 5.18.58 sekä Harris (1994) 11–12 ja Judith Evans Grubbs (2011) 24.

42. Harris (1994) 13–14.

43. Ks. Amartya Sen (1990) 'More than 100 million women are missing', *The New York Review of Books* 37:20, 20.12.1990 (<http://ucatlus.ucsc.edu/gender/Sen100M>).

tutkimuskeskustelussa ongelmana on ollut, että lasten hylkäämisen ja lastenmurhan käsitteiden sekoittuminen on vaikeuttanut demografisten vaikutusten arviointia entisestään, eikä käytettyjen lähteiden edustavuusongelmia suhteessa eri yhteiskuntaluokkiin ole aina otettu huomioon.⁴⁴

Roomalaiseen eliitti-ideologiaan kuului kiistattua oletus, että alempien yhteiskuntaluokkien keskuudessa tyttöjä olisi hylätty ja tapettu poikia enemmän. Erään ensimmäisellä vuosisadalla muistiin merkityn kertomuksen mukaan jo Romulus olisi säätänyt, että kaikki syntyneet terveet poikalapset oli kasvatettava ja vähintäänkin kaikki esikoistytöt – vaikka teksti ei luonnollisesti kuvaa historiallista todellisuutta, se epäilemättä kuvastaa kirjoitusajansa roomalaisen eliitin käsitystä erilaisesta suhtautumisesta tyttö- ja poikavauvoihin.⁴⁵ Kyseinen teema esiintyi myös roomalaisessa runoudessa ja romaani-kirjallisuudessa laajemminkin. Esimerkiksi Ovidius kirjoittaa *Muodonmuutoksissa*, kuinka mies

antoi ohjeen raskaana olevalle vaimolleen: jos syntynyt lapsi olisi tyttö, se pitäisi tappaa, koska tytöistä oli enemmän vaivaa ja he olivat heikompia (heistä ei siis ollut apua tilan töissä samassa mitassa kuin pojista).⁴⁶ Toisaalta kun filosofi Musonius Rufus syyttää rikkaita lastensa hylkäämisestä, hän toteaa käytännön riistävän vanhemmilta sisaruksilta nimenomaan veljen.⁴⁷

Eliittikirjallisuuden ulkopuolella eräs egyptiläinen papyruskirje Augustuksen ajalta on herättänyt paljon huomiota. Siinä aviomies antaa vaimolleen ohjeen, että lapsen syntyessä hänen poissa ollessaan se pitää kasvattaa, jos se on poika, mutta ”heittää pois”, jos se on tyttö. Kyseessä on ainoa tähän suuntaan viittaava dokumentti Rooman keisarikaudelta.⁴⁸ Viime aikoina kirjeen todistusvoimaa on kyseenalaistettu,⁴⁹ mutta aiemmassa tutkimuksessa kirje on yleensä hyväksytty kuvaukseksi antiikin yhteiskuntien lapsenmurhayönteisyydestä ja osoituksena siitä, että tyttöjen hylkääminen oli Rooman valtakunnassa selvästi poikien hylkäämistä yleisempää.⁵⁰

html, luettu 19.8.2011); Nykytilanteesta ks. 'Gendercide. The worldwide war on baby girls', *The Economist* 7.3.2010 (<http://www.economist.com/node/15636231>, luettu 19.8.2011).

44. Ks. David Engels (1980) 'The problem of female infanticide in the Greco-Roman World', *Classical Philology* 75, 112–120; Mark Golden (1981) 'Demography and the Exposure of Girls at Athens', *Phoenix* 35, 316–331; William Harris, 'The theoretical possibility of extensive infanticide in the Graeco-Roman world', *Classical Quarterly* 32 (1982) 114–116; Ann Haentjens (2000) 'Reflections on female infanticide in the Greco-Roman world', *Antiquité Classique* 69, 261–264; Eleanor Scott (2000) 'Unpicking a myth: the infanticide of female and disabled infants in antiquity', teoksessa G. Davies et al. (toim.), *Proceedings of the Tenth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference, London 2000*. Oxbow: Oxford, 143–151.

45. Dionysios Halikarnassolainen, *Antiquitates Romanae* 2.15; Harris (1994) 5.

46. Ovidius, *Metamorphoses* 9.676–9. Ovidius kuvaa aviomiehen nuhteettomaksi (*vita fidesque inculpata fuit*) ja kuvailee tämän tunnontuskia päätöksen johdosta. Ks. myös Apuleios, *Metamorphoses* 10.23.

47. Musonius Rufus, *Fragmenta* 15.

48. *Oxyrhynchus Papyri* 4.744 (1 eKr.).

49. Evans Grubbs (2011) 23; Paul McKechnie (1999) 'An errant Husband and a rare idiom (P. Oxy 744)', *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 127, 157–161: on huomattava, että kirjeessä aviomies erikseen pyytää vaimoan jatkamaan aiemman lapsensa ylläpitoa – sekä pariskunnan taloudellinen tilanne että avioliiton tila vaikuttavat varsin kireiltä.

50. Tyypillinen on Peter Garnsey (1992) *Famine and Food Supply in the Greco-Roman World. Responses to Risk and Crisis*. Cambridge: Cambridge University Press, 65–68: vaikka Garnsey suhtautuu varauksella hajanaisiin kaunokirjallisiin ja sanalaskunomaisiin mainintoihin siitä, että tyttöjä olisi hylätty poikia enemmän, hän kuitenkin päätyy näkemykseen, että nimenomaan tyttöjen hylkääminen saattoi hyvinkin olla 'a standard practice'. Ks. myös Koskeniemi (2010) 1; Rawson (2003) 117; Corbier (2001) 65–66; Harris (1994) 11–15 sekä Naphtali Lewis, *Life in Egypt under Roman Rule*, Oxford: Clarendon Press 1983, 54–55. Ääriesimerkki on Everett Ferguson, *Background of Early Christianity*, Grand Rapids: Eerdmans 2003³, 81, jonka mukaan tästä kirjeestä välittyy tyypillinen pakannainen asenne lapsenmurhaan. Usein tutkimuksessa viitataan paitsi papyruskirjeeseen myös erääseen Poseidippoksen (n. 310–240 eKr.) nimissä kulkevaan komediasäkeeseen (*Fragmenta* 11, Kock: "Jokainen, köyhäkin,

Tutkittaessa sukupuolittuneita käytäntöjä Egyptin väestönlaskenta-aineisto tarjoaa vaihtoehdon yksittäisille papyrusdokumenteille ja kaunokirjallisille kuvitelmaille. Sen perusteella kaupunkialueiden pääosin kreikkalaisen väestön keskuudessa poikien ja tyttöjen kesken oli suuri vinouma poikien hyväksi – mutta vastaavasti maaseudun kylissä naispuoleiset orjat olivat lähes kuusi kerta yleisempiä kuin miesorjat. Roger Bagnall ja Bruce Frier ovatkin esittäneet, että yksinkertaisin tapa selittää tämä olisi, että kaupungissa hylätyt lapset olivat päätyneet kyliin orjiksi.⁵¹ Toisaalta väestönlaskuilmoituksissa kaikkia tyttöjä ei välttämättä katsottu tarpeelliseksi ilmoittaa. Walter Scheidel esittääkin luontevasti, että ei ole syytä olettaa tyttöjen pienemmän kulttuurillisen arvostuksen heijastuneen näiden murhaamisena tai hylkääminä, vaan kysymys olisi siitä, että aliarvostus näkyi heidän sivuuttamisenaan dokumentoinnissa.⁵²

Säilyneissä löytölapsia koskevissa imetyssopimuksissa lapsista kuuden mainitaan olevan tyttö ja neljän poika.⁵³ Lukumäärät ovat hyvin pieniä, mutta löydettyjen lasten kohdalla tyttöjen syrjimisestä ei näy muitakaan merkkejä: mikäli siis kylien tyttöorjat todella olivat hylättyjä lapsia, paradoksaalisesti vaikuttaisi siltä, että löytölapsia pelastettaessa tyttöjä ei enää olisi kaan syrjitty. Toisin sanoen jos Scheidelin tulkinta on oikea, tyttöjä kyllä aliarvostettiin, mutta tästä ei voida päätellä, että heitä olisi välttämättä myös hylätty enemmän. Jos taas Scheidel on väärässä, lähdemateriaalin voidaan yhtä hyvin tulkita viittaavan siihen, että heitelle jätettyjä pelastettaessa suosittiin tyttöjä, kuin siihen, että näitä alun perin oli hylätty enemmän.⁵⁴

Kaiken kaikkiaan sukupuolieroja korostavat tekstit ovat eliitin käten jälkiä. Heidän kohdallaan paine saada miespuolisia jälkeläisiä jatkaamaan suvun kunniaa ja mainetta julkisessa elämässä oli keskeisempää kuin alempiluokkaisissa perheissä. Näiden keskuudessa kuitenkin lasten hylkääminen kiistatta oli eri mittaluokan ilmiö. Vaikuttaa siis siltä, että myös herkkyyks hylätä

mieluummin tyttöjä kuin poikia voi olla pikemminkin eliittikirjoittajien olettamusten kuin sosiaalisen todellisuuden piirre. Tässä, samoin kuin pohdittaessa kristinuskon vaikutusta lasten hylkäämisten määriin, eliitin ideologian ei voi *a priori* olettaa näkyvän alempien luokkien käytäytymismalleissa. Näkemykseni onkin, että lasten terveys sekä vanhempien taloudellinen ja sosiaalinen asema lapsen syntyessä olivat selvästi merkittävämpiä tekijöitä päätettäessä lasten hylkäämisestä kuin näiden sukupuoli.

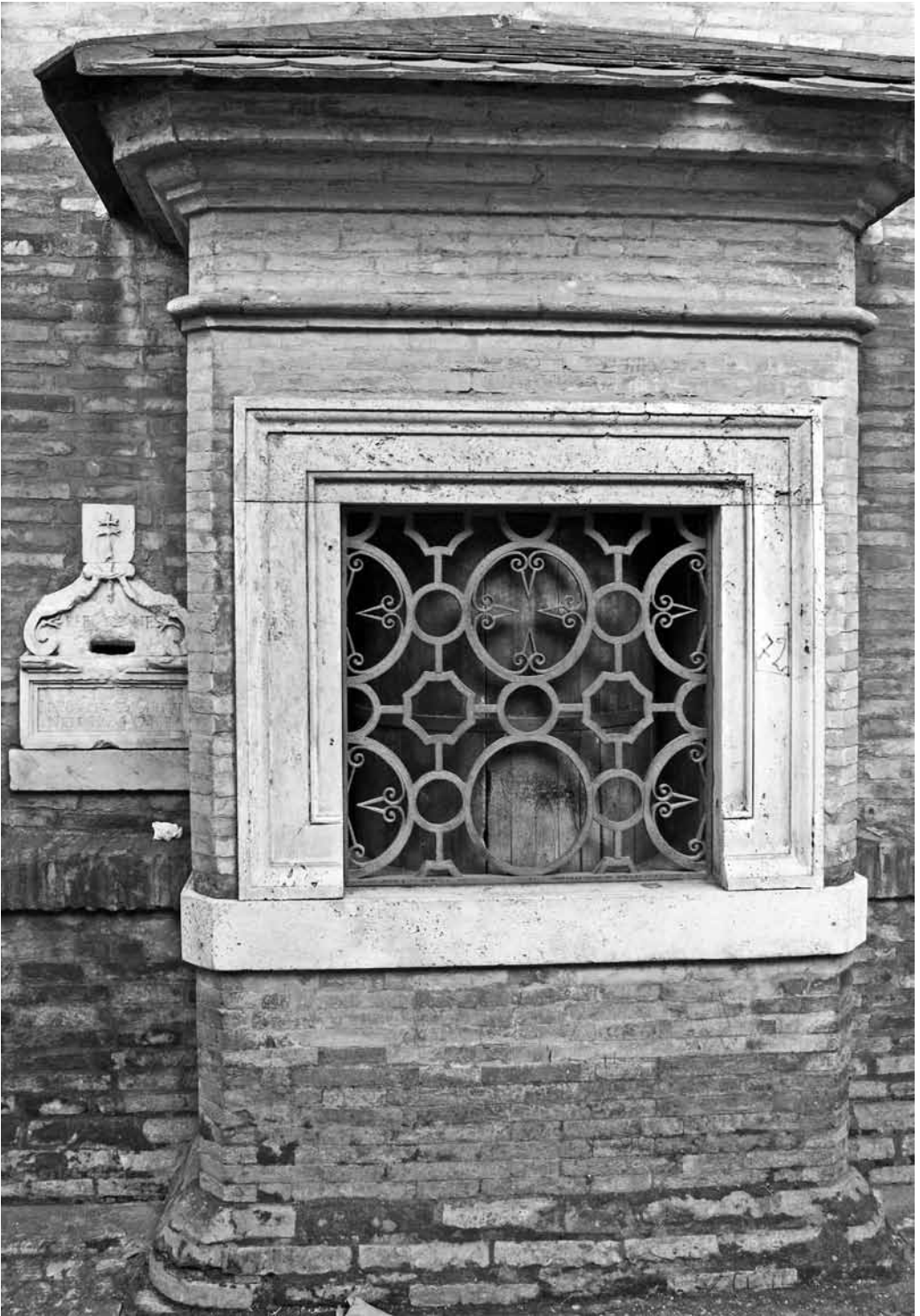
kasvattaa poikalapsen, mutta hylkää tytön, vaikka olisi rikas”) ja todetaan erityisesti tyttöjen hylkäämistä olleen ‘a commonplace’; ks. esim. Lynn H. Cohick (2009) *Women in the World of the Earliest Christians. Illuminating Ancient Ways of Life*, Grand Rapids: Baker Academic, 41. Pierre Brulé (1992) ‘Infanticide et abandon d’enfants. Pratiques grecques et comparaisons anthropologiques’, *Dialogues d’Histoire Ancienne* 18, 53–90 vetää yhteen aiempaa keskustelua.

51. Roger Bagnall ja Bruce Frier (1994) *The Demography of Roman Egypt*, Cambridge: Cambridge University Press, 151–159; Evans Grubbs (2011) 23.

52. Walter Scheidel (2005) ‘Human mobility in Roman Italy. II: the slave population’, *Journal of Roman Studies* 95, 73; Scheidel (2010). Ks. Myös Sara E. Phang (2001) *Marriage of Roman Soldiers, 13 BC–AD 235. Law and Family in the Imperial Army*, Leiden: Brill, 299–305.

53. Maria Manca Masciadri ja Orsolina Montevicchi (1982) ‘Contratti di balatico e vendite fiduciarie a Tebtynis’, *Aegyptus* 62, 148–161.

54. Vastaavasti Israelin Ashkelonissa myöhäisantiikin kylpylään liittyvästä viemäristä löydetystä noin sadan vastasyntyneen lapsen luurangoista 14 oli pojan, viisi tytön luurankoa (DNA-analyysi kertoi vain 19 kohdalla sukupuolen). Jos kyse todella on lastenmurhasta (eikä normaalin imeväiskuolleisuuden pitkäaikaisista jäljistä), tämäkään aineisto ei viittaa siihen, että tytöistä olisi haluttu päästä herkemmin eroon kuin pojista. Ks. Marina Faerman *et al.* (1998) ‘Determining the sex of infanticide victims from the Late Roman era through ancient DNA analysis’, *Journal of Archaeological Science* 25, 861–865. Sukupuolijakautuman vuoksi (koska yllättäen tyttöjä ei löytynytäkään enemmän) Ashkelonin löytöjen on usein ajateltu liittyvän prostituutioon – tästä ei kuitenkaan ole muuta näyttöä.

Keskiajalla syntyivät löytölastenkodit, joista huomattavimpia oli Innocentius III:n Roomaan perustama Santo Spirito in Sassia aivan 1200-luvun alussa. Kuvassa ovat kyseisen instituution pääoven viereltä yhä löytyvät almuluukku sekä rota, kääntöpöytä, jonka avulla lapsi voitiin anonyymisti pyöryttää löytölastenkodin sisäpuolelle. Nykyinen mekanismi on ajoitettavissa vähintäänkin 1400-luvun loppupuolelle. Kuva: Ville Vuolanto.

Hylkääminen ja vanhempien rakkaus – vastakohdat?

Osa lapsista kuoli heti tai pian tultuaan hylätyksi. Osaa ei kukaan ehtinyt löytää, osaa ei haluttukaan löydettävän. On myös helppo olettaa, että löytölapselle annettu hoiva ei aina ollut omien lasten hoidon tasolla. Toisaalta jotkut selviytyivät. Tavallista oli, että lapset päätyivät erilaisiin palvelustehtäviin ja orjiksi. Prostituutio oli yksi todennäköinenkin kohtalo, eikä pelkästään tytöille.⁵⁵ Paikallisyhteisöissä lapsia pyrittiin hylkäämään paikoille, joissa säännöllisesti kävi ihmisiä, kuten kaivoille, roskatunkioille ja tienpenkoille, kirkoneteisiin tai jopa suoraan naapureille sekä myöhemmin löytölastenkoteihin – joista ensimmäiset merkit ovat varhaisbysanttilaiselta ajalta, mutta jotka lännessä alkoivat yleistyä 1100-luvulta alkaen.⁵⁶

Orjuus ei aina tarkoittanut kurjaa kohtaloa, sillä esimerkiksi roomalaisilla opettajilla oli usein orjatausta – ja osa näistä oli vanhempiensa hylkäämiä. Suetonius laati ensimmäisellä vuosisadalla jKr. kuuluisten opettajien luettelon; näiden kahdenkymmenen pienoiselämäkerran joukossa on kahden lapsena hylätyn elämäkerrat. Marcus Antonius Gnipho syntyi Galliassa vapaista vanhemmista, mutta hänet hylättiin. Hänet pelastettiin orjaksi, mutta myöhemmin hänen kasvatti-isänsä vapautti hänet ja järjesti hänelle hyvän kasvatuksen Alexandriasissa. Gaius Melissus, joka oli kotoisin Keski-Italian Spoletosta, hylättiin nähtävästi vanhempien erotessa. Hänkin sai huolehtivaisen ja hyvillä yhteiskunnallisilla suhteilla varustetun isännän, joka kustansi hänelle loistavan koulutuksen ja esitteli hänet keisari Augustuksen ”kulttuuriminsterialle” Maecenakselle. Kun Gaius oli jo ystäväystynyt Maecenaan kanssa, pojan äiti astui näyttämölle ja paljasti tämän sukutaustan ja vaati pojan vapauttamista orjuudesta ja palauttamista perheelleen. Gaius kuitenkin kieltäytyi vaatimasta vapauttaan takaisin ja samalla menettämästä asemaansa hovissa. Myöhemmin hänen isäntänsä vapautti hänet, ja hän päätyi

keisarin suosikiksi ja tämän kirjastonhoitajaksi.⁵⁷

Jo lasten merkitys yhteisölle ja vanhemmille esti lasten rutiininomaisen hylkäämisen, johon vanhemmat olisivat turvautuneet helpottaakseen elämänsä lyhyellä tähtäimellä. Alemmissa yhteiskuntaluokissa lapset olivat työvoimaa ja vanhuuden turva, ja myös eliitin keskuudessa lapset merkitsivät rukousten ja esi-isien kunnioituksen jatkuvuutta. Aivan kuten nykyisin voimme ajatella geenien jatkuvuutta, vanhemmille lapset merkitsivät jatkuvuutta ”veren perintönä”. Vanhempien nimi ja (maa)omaisuus säilyivät lasten kautta, samoin muistot. Ihmisten identiteetti oli kiinni tämänpuolisessa jatkuvuudessa, jota suku ja erityisesti lapset edustivat.⁵⁸ Lapsen hylkäämisen taustalla olikin vanhempien toive, että he näin voisivat tarjota lapselleen paremman elämän kuin mitä itse pystyivät tarjoamaan. Epäilemättä tähän toivoon sisältyi aimo annos itsepetosta – hylkäämiseen liittyvät vaarat lapselle olivat tiedossa. Myyttisessä aineistossa ja saduissa hylkäämisen tuottamaa sosiaalista nousua ja jälleennäkemiä tapahtui yhtenäin, oikeassa elämässä harvoin.⁵⁹ Vaikka ajatus köyhän lapsen päätymisestä hallitsijan hoviin kasvatettavaksi (kuten Mooseksen kohdalla) toi toivoa synkkään arkeen, tarinat kuvaavat pikemminkin huonoa omaatuntoa potevien vanhempien toiveita ja ilmiön sopivuutta tarinankerrontaan kuin todellisuutta.⁶⁰ Gaius Melissus nousi keisarin lähipiiriin – mutta kaikki viittaa siihen, että kyseessä oli äärimmäinen poikkeus.

55. Corbier (2001) 66–69.

56. Miller (2003) 8–13, 152–153, 160, 294–299; Corbier (2001) 62–64. Tunkiolle hylkääminen ei siis ole merkki siitä, että lapsiin olisi suhtauduttu kuin jätteeseen – pikemminkin päinvastoin.

57. Suetonius, *De Grammaticis* 4, 7 ja 21.

58. Vuolanto (2008) 23–33.

59. Rawson (2003) 118–119; Boswell (1988) 122–126; 369–370, 418–420.

60. Evans Grubbs (2011) 32–33.

Hylkäämisen tuskaa vähensi se, että lapsi ei välttämättä kadonnut vanhempiensa elämästä. Lainsäädännölliset lähteet osoittavat, että monet vanhemmat tiesivät, miten heidän hylätylle lapselleen oli käynyt ja minne tämä oli päätynyt. Myöhemmin he saattoivat yrittää – joskus jopa onnistuen – saada lapsen takaisin itselleen. Joissakin tapauksissa vanhemmat eivät olleet selvillä lapsen kohtalosta, vaikka kasvattivanhemmat olivat hyvin perillä lapsen alkuperästä ja myöhemmin lapsi itsekin.⁶¹ Paikallistasolla lasten hylkääminen siis toimi epävirallisena adoptiosysteeminä.

Mitä lasten hylkääminen voi kertoa suhtautumisesta lapseen tietyssä yhteiskunnassa? Filosofien ja teologien kannalta lasten hylkääminen oli kieroutuneen vanhemmuuden merkki ja raskas synty eikä hyväksytyt käytäntö. Kautta koko roomalaisen kirjallisuuden, ei-kristillisen ja kristillisen, lasten hylkäämistä käytettiin voimakkaana moraalisen argumenttina sekä tunteita herättävänä kirjallisena tehokeinona. Paradoksaalisesti siis lasten hylkäämiseen viittaaminen eliitin kirjoituksissa nimenomaan korosti lasten kulttuurillisesti keskeistä asemaa. Kristillisessä maailmassa eliitin asenteet ehkä tiukkenivat jossain määrin lasten hylkäämistä kohtaan, mutta on mahdotonta sanoa, tapahtuiko yleisessä mentaliteetissa paikallisyhteisöjen tasolla asiassa muutosta niin että se olisi näkynyt käytännön toiminnassa.

Lasten hylkääminen sosiaalisena käytäntönä jatkuikin läpi koko antiikin ja keskiajan.⁶² Tästä ei kuitenkaan voi tehdä johtopäätöstä, että pääsääntöisesti vanhemmat olisivat olleet välinpitämättömiä suhteessa lapsiinsa – edes niitä kohtaan, jotka hylättiin, puhumattakaan siitä, että joidenkin tiettyjen lasten hylkääminen kertoisi yleisesti vallitsevasta mentaliteetista tai yhteiskunnan suhtautumisesta lapseen.⁶³ Pikemminkin lasten hylkääminen kertoo ajan mukana vaihtuvista kunnia- ja häpeäkäsityksistä sekä jyrkästä hyvinvointikuilusta eliitin ja kädestä suuhun eläneen tavallisen rahvaan välillä. Näissä oloissa

vammaisuus tai köyhyys saattoi johtaa lasten hylkäämiseen ja jopa kuolemaan.

Ennakoasenteet ja historian käyttö

Siihen, että lasten hylkääminen on muodostunut erääksi keskeisistä tarkastelukulmista vanhempien aikojen lapsuuden historiassa, näyttää voimakkaasti vaikuttaneen se, että oletus lasten säälimättömästä ja rutiininomaisesta hylkäämisestä on ollut käytännöllinen ja konkreettinen kuva, jolla on perusteltu tutkimuksen relevanssia. Erityisesti akateemisen maailman ulkopuolella lasten hylkääminen on noussut yhä uudelleen esiin, kun on haluttu luonnostella kuvaa esimodernin ajan synkeydestä ja modernisaation liittyvästä väijäämättömästä ihmiskunnan edistyksestä kohti parempaa ja tasa-arvoisempaa maailmaa. Näissä tiedeyhteisön ulkopuolisissa historiakeskusteluissa uudemmat ja pätevämmät perustellut näkemykset eivät ole saavuttaneet läheskään samaa tunnettavuutta kuin ne lähinnä Louis deMausen näkemyksistä innoituksensa saaneen koulukunnan näkemykset, joita esimerkiksi Suomessa edustavat lähinnä Kaari Utrion 1980-luvulla kirjoittamien tietokirjojen kautta levinneet käsitykset.⁶⁴ Menneisyyden

61. Evans Grubbs (2010) 307–310.

62. Ja sitä esiintyi yleisesti 'vielä' 1800-luvun Euroopassa – ja esimerkkejä löytyy yhä, vrt. 'Hylätyn vauvan kohtalo askarruttaa Virossa', *Helsingin Sanomat* 15.10.2008; laajemmin Evans Grubbs (2011) 31.

63. Ääriesimerkkinä Craig S. Keener (2009) *Commentary on the Gospel of Matthew*, Grand Rapids: Eerdmans 472, joka asettaa kreikkalaisten ja roomalaisten harjoittamalle lasten hylkäämiselle vastakohtaksi sen, että Palestiinan alueella juutalaiset vanhemmat "expressed love for their children".

64. Kaari Utrio (1984) *Eevan tyttäret. Eurooppalaisen naisen, lapsen ja perheen historia*, Helsinki: Tammi, erit. 78–80; 240–270. Historiakeskusteluista esim. Anna-Liisa Rekola (2009) 'Muutoksen perusta on ihmisen mielessä', *Tieteessä tapahtuu* 1/2009, 51; Pentti Kauppi (2009) 'Lapsesta tehdään kuluttaja liian varhain' [mielipide], *Helsingin Sanomat* 13.3.2009; Maria Syväälä (2007) 'Palauttaa lapsuus', *Aamulehden Ihmiset -liite* 21.10.2007; Jarmo Kettunen (2005) 'Kiltit lapset seksiuhrina', *Aikalainen* 6/2005.

köyhälistön arjessa selviytymisen strategioita on arvioitu nykypäivän hyvinvoivien yhteiskuntaluokkien ihanteiden valossa. On kuitenkin terveellistä kysyä, miten tehdä oikeutta menneisyyden toimijoille⁶⁵ – tässä tapauksessa erityisesti niille vanhemmille, jotka lapsensa hylkäsivät.

Menetelmällisesti tutkimustulokseni voi tiivistää korostamalla, että mikäli käsitteenmäärittelyn täsmällisyydestä poiketaan, tutkijan ennakoasenteet pitkälti määräävät lopputuloksen. Historioitsijat on koulutettu etsimään muutosta ajassa, ja kiusaus löytää sitä sieltäkin, missä yksinkertaisempaa olisi selittää havainnot esimerkiksi lähdeaineistojen genren vaihtumisella, on suuri.⁶⁶ Menneisyyttä tutkittaessa on tärkeä täsmentää, milloin kyseessä ovat tiedotetut ja julkilausutut ihanteet, milloin ajatusrakenne ja asenteet, milloin taas käytännöt – ja minkä ihmisjoukon ihanteista, mentaliteetista ja käytännöistä kulloinkin on kyse.

Ongelma yhä korostuu, mikäli tutkimusaihe on kovin monimutkainen ja monitasoinen, kuten kysyttäessä, mitä kristinusko lopultakin muutti kulttuurissa ja sosiaalisessa elämässä, tai tarkasteltaessa lasten hylkäämisen kaltaista teemaa, jonka kohdalla lähdeaineisto pakottaa tyytymään tulkinnoissa suureen epävarmuuteen. Niin esimodernin lapsuuden kurjuuden, suku-

puolisen syrjinnän kuin kristillisen kulttuurin hyvien puolten korostajat ovatkin löytäneet itselleen retorisesti vaikuttavia argumentteja lasten hylkäämisen historiaa tarkastelemalla. Lasten hylkääminen historiallisena ilmiönä paljastaakin sekä suuresta yleisöstä että tutkijoiden piiristä menneisyyteen liittyviä ennakoasenteita. Mutta onko lasten hylkäämisen tutkimuksen historia tässä suhteessa erilaista – tai laadullisesti huonompaa – kuin muu historiantutkimus?

65. Olen tässä Jorma Kalelan ((2000) *Historiantutkimus ja historia*, Helsinki: Gaudeamus 233, 243–245) kanssa samoilla linjoilla, sen sijaan, että kyse olisi vain 'menneisyydelle' oikeuden tekemisestä (vrt. Paul Ricoeur (1988) *Time and Narrative*, vol. 3 (transl. K. Blamey and D. Pellauer), Chicago and London: The University of Chicago Press 152). Erikoista kyllä Kalela ei itse analysoi näiden näkemysten välistä eroa (Kalela (2000) 55; kiitän anonymiä arvioijaa tästä huomiosta).

66. Ks. yleisemmin Mark Golden (1997) 'Change or continuity? Children and childhood in Hellenistic historiography,' sekä Susan Dixon (1997) 'Continuity and change in Roman social history. Retrieving 'family feeling(s)' from Roman law and literature,' kummatkin teoksessa M. Golden and P. Toohey (toim.) *Inventing Ancient Culture. Historicism, Periodization and the Ancient World*. London and New York: Routledge, 88–89 (Dixon) ja 190–191 (Golden).